

10-sinf

MAVZU: KORRUPSIYA (PORAXO‘RLIK) — INSOFSIZLIK VA VIJDONSIZLIKNING BIR KO‘RINISHI

Reja:

1. Korrupsiya tushunchasi.
2. Kundalik hayotda korrupsiyaviy holatlar.
3. Korrupsiyaga kim aybdor?
4. Korrupsiya (poraxo‘rlik) oqibatlari.

Korrupsiya tushunchasi

Korrupsiya — mansab yoki xizmat vakolatidan shaxsiy manfaat yo‘lida foydalanish bilan bog‘liq noqonuniy harakatdir. U odatda pora olish yoki berish, tanish-bilishchilik orqali adolatsiz qarorlar chiqarish, xizmat vakolatini suiiste‘mol qilish kabi holatlarda namoyon bo‘ladi.

Korrupsiya jamiyat uchun o‘ta xavfli hodisadir. Chunki u adolat mezonlarini buzadi, davlat va jamiyat taraqqiyotiga to‘sqinlik qiladi hamda fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchini susaytiradi.

Halol jamiyatda har bir inson o‘z mehnati va bilimi bilan muvaffaqiyatga erishadi. Korrupsiya mavjud joyda esa adolat o‘rnini shaxsiy manfaat va pora egallaydi. Shu sababli korrupsiyaga qarshi kurashish har bir davlat va jamiyatning muhim vazifalaridan biridir.

Kundalik hayotda korrupsiyaviy holatlar

Korrupsiya faqat yuqori lavozimli mansabdor shaxslar, davlat rahbarlari yoki yirik tashkilotlar faoliyatida uchraydigan hodisa emas. U kundalik hayotda ham oddiy ko‘rinishda namoyon bo‘lishi mumkin. Fuqaro o‘z muammosini tezroq hal qilish, navbatni chetlab o‘tish, imtiyoz olish yoki mas‘ul shaxsga noqonuniy ta‘sir ko‘rsatish maqsadida pora, sovg‘a, xizmat yoki tanish-bilishchilikdan foydalansa, bu korrupsiyaviy holat hisoblanadi.

Kundalik hayotdagi korrupsiyaviy holatlardan biri — muayyan xizmatni tezroq bajarish uchun pora berish yoki pora talab qilishdir. Masalan, hujjat tayyorlash, ma‘lumotnoma olish, ruxsatnoma rasmiylashtirish, tibbiy xizmatdan navbatsiz foydalanish yoki boshqa davlat xizmatlarini tezlashtirish uchun noqonuniy haq berish korrupsiyaning oddiy, ammo xavfli ko‘rinishidir. Bunday holatda fuqaro ham, porani olgan shaxs ham qonuniy tartibni buzadi.

Yana bir keng tarqalgan holat — tanish-bilishchilik orqali noo‘rin imtiyozga ega bo‘lishdir. Masalan, ishga joylashish, o‘qishga kirish, uy-joy, yer uchastkasi, kredit, subsidiyalar yoki boshqa imkoniyatlarni adolatli tanlovsiz, tanishlar orqali olish jamiyatda tenglik prinsipiga zarar yetkazadi. Natijada bilimli, mehnatkash va munosib shaxslar chetda qolib, imkoniyatlar adolatsiz taqsimlanadi.

Ta‘lim sohasida ham kundalik korrupsiya uchrashi mumkin. Imtihon yoki sinovlardan yaxshi baho olish uchun pul, sovg‘a yoki boshqa manfaat taklif qilish, o‘qituvchi tomonidan bunday manfaatni talab qilish ta‘lim sifatiga salbiy ta‘sir qiladi. Bu holat bilim emas, pul yoki tanish-bilishchilik ustun bo‘lishiga olib keladi.

Davlat xizmatlaridan noqonuniy foydalanish ham korrupsiyaviy holatlarga kiradi. Masalan, o‘z navbatini kutmasdan xizmat olish, soxta hujjat orqali imtiyozga ega bo‘lish, xizmat ko‘rsatuvchi xodim bilan kelishib qonuniy talablarni chetlab o‘tish davlat boshqaruviga bo‘lgan ishonchni pasaytiradi.

Ayrim fuqarolar bunday holatlarni “hamma shunday qiladi”, “bu oddiy yordam”, “ishim tezroq bitadi” deb oqlashi mumkin. Ammo aynan shunday befarq munosabat korrupsiyaning jamiyatda keng yoyilishiga sabab bo‘ladi. Korrupsiya kichik ko‘rinishdan boshlanib, keyinchalik katta adolatsizlik, qonunbuzarlik va ishonchsizlikka olib keladi.

Shu sababli har bir fuqaro kundalik hayotida halollik, adolat, qonuniylik va mas‘uliyat tamoyillariga amal qilishi lozim. Pora bermaslik, noqonuniy imtiyoz izlamaslik, tanish-bilishchilikdan foydalanmaslik va korrupsiyaviy holatlarga befarq bo‘lmaslik jamiyatda sog‘lom muhitni shakllantirishning muhim shartidir.

Korrupsiya uchun kim javobgar?

Korrupsiya odatda ikki tomon — pora beruvchi va pora oluvchi ishtirokida sodir bo‘ladi. Shu sababli korrupsiyaviy jinoyatlarda har ikki tomon ham qonun oldida javobgar hisoblanadi. Ayrim hollarda vositachilar, tanish-bilishlar yoki noqonuniy kelishuvni tashkil qilgan boshqa shaxslar ham javobgarlikka tortilishi mumkin.

Pora oluvchi shaxs o‘zining mansab yoki xizmat vakolatidan foydalanib, noqonuniy manfaat ko‘rishga harakat qiladi. U xizmat vazifasini halol va qonuniy bajarish o‘rniga, pul, qimmatbaho buyum, xizmat yoki boshqa manfaat evaziga qaror qabul qiladi yoki muayyan ishni bajaradi. Bu esa davlat organlari va tashkilotlar faoliyatining adolatli va shaffof bo‘lishiga zarar yetkazadi.

Pora beruvchi esa o‘z manfaatini tezroq yoki osonroq hal qilish maqsadida qonuniy yo‘l o‘rniga noqonuniy usulni tanlaydi. Masalan, ishga kirish, imtihondan o‘tish, hujjat rasmiylashtirish yoki davlat xizmatidan navbatsiz foydalanish uchun pora berish ham korrupsiyaviy harakat hisoblanadi. Ba‘zi fuqarolar “ishga majbur bo‘ldim” yoki “hamma shunday qiladi” deb o‘zini oqlashga urinishi mumkin, biroq bu qonunbuzarlik uchun javobgarlikni bekor qilmaydi.

Korrupsiyaga vositachilik qilish ham javobgarlikka sabab bo‘ladi. Masalan, pora beruvchi bilan pora oluvchini bog‘lash, pul yoki manfaatni yetkazib berish, kelishuv tashkil qilish kabi harakatlar ham noqonuniy hisoblanadi.

Ba‘zan korrupsiyaning kelib chiqishiga nazoratning sustligi, tizimdagi kamchiliklar yoki aholining huquqiy savodxonligi yetarli emasligi ham sabab bo‘ladi. Shu bois korrupsiyaga qarshi kurash faqat huquqni muhofaza qiluvchi organlarning vazifasi emas. Bu jarayonda davlat organlari, ta‘lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, fuqarolik jamiyati institutlari va barcha fuqarolar birgalikda harakat qilishi zarur.

Har bir inson pora berish yoki olish kabi noqonuniy harakatlardan qat‘iyan voz kechishi, qonuniy yo‘l bilan ish tutishi va korrupsiyaga nisbatan murossasiz munosabatda bo‘lishi kerak. Halollik va adolat tamoyillariga amal qilish korrupsiyasiz jamiyat qurishning eng muhim shartlaridan biridir.

Korrupsiya va poraxo‘rlikning oqibatlari

Korrupsiya jamiyat taraqqiyotiga jiddiy salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan illatdir. Uning oqibatlari turli sohalarda namoyon bo‘ladi. Korrupsiyaning asosiy salbiy oqibatlari quyidagilardir:

Adolatning poymol bo‘lishi. Korrupsiya mavjud joyda adolat poymol bo‘ladi. Natijada halol va mehnatkash insonlar o‘z imkoniyatlaridan to‘laqonli foydalana olmaydi.

Iqtisodiy zarar. Korrupsiya davlat mablag‘larining maqsadsiz sarflanishiga olib keladi va iqtisodiy rivojlanishni sekinlashtiradi.

Fuqarolarning davlatga nisbatan ishonchi susayishi. Odamlar davlat tizimida adolatsizlikka duch kelsa, ularning hukumatga bo‘lgan ishonchi pasayadi.

Jamiyatda axloqiy qadriyatlarining yemirilishi. Korrupsiya halollik, adolat va vijdonlilik kabi qadriyatlarga putur yetkazadi.

Korrupsiyaning oqibatlari jamiyat uchun juda xavflidir. U adolat va tenglik tamoyillarini buzadi, davlat organlariga bo‘lgan ishonchni kamaytiradi, iqtisodiy rivojlanishga salbiy ta‘sir qiladi hamda halol insonlarning huquqlarini cheklaydi. Korrupsiya tufayli malakali va munosib shaxslar emas, balki noqonuniy yo‘llardan foydalangan shaxslar ustunlikka ega bo‘lib qoladi. Bu esa jamiyatda ishonchsizlik, befarqlik va qonunga hurmatsizlik muhitini shakllantiradi.

Korrupsiyaviy jinoyatlar uchun qonunchilikda qat‘iy javobgarlik belgilangan. Pora olish, pora berish yoki vositachilik qilish holatlari uchun jarima, muayyan huquqlardan mahrum qilish, axloq tuzatish ishlari, ozodlikni cheklash yoki ozodlikdan mahrum qilish jazolari qo‘llanilishi mumkin. Mansabdor shaxslar egallab turgan lavozimidan ozod etilishi, davlat xizmatida ishlash huquqidan mahrum qilinishi ham mumkin.

Shu bois korrupsiyaga qarshi kurashda halollik, adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini mustahkamlash g‘oyat muhim. Har bir fuqaroning korrupsiyaga murossasiz bo‘lishi jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi.

KEYS-SAVOLLAR

1-keys. Korrupsiya tushunchasi

Vaziyat tavsifi:

Shahardagi haydovchilik guvohnomasini berish markazida nazariy va amaliy imtihonlar qat'iy tartibda o'tkazilishi lozim edi. Har bir nomzodning bilimi test sinovlari, haydash ko'nikmasi esa amaliy imtihon orqali baholanishi belgilangan edi.

Biroq ayrim nomzodlar o'rtasida "ma'lum bir summa to'lansa, imtihondan o'tish osonlashadi" degan mish-mishlar tarqaldi. Keyinchalik ma'lum bo'lishicha, ba'zi vositachilar orqali mas'ul xodimlarga pora berish evaziga imtihon natijalari ijobiy hal qilingan holatlar aniqlangan.

Natijada yetarli bilim va ko'nikmaga ega bo'lmagan shaxslar ham haydovchilik guvohnomasini qo'lga kiritgan.

Savollar:

1. Mazkur vaziyatda korrupsiya nimada namoyon bo'lmoqda?
2. Qaysi harakatlarni poraxo'rlik deb hisoblash mumkin?
3. Bu holatda qaysi subyektlar qatnashmoqda?
4. Nega bu jarayon adolat va tenglik tamoyillarini buzadi?
5. Bu holatning oddiy qoidabuzarlikdan farqi nimada?
6. Agar bunday tizim davom etsa, jamiyat xavfsizligiga qanday tahdidlar yuzaga keladi?

2-keys. Kundalik hayotdagi korrupsiya holatlari

Vaziyat:

Shahardagi poliklinikalardan birida navbat juda uzun edi. Rasmiy tartib bo'yicha bemorlar navbat asosida qabul qilinishi lozim edi. Biroq ayrim fuqarolar shifokorga oldindan "minnatdorchilik" bildirib, ya'ni pul berib, navbatsiz qabulga kirishdi.

Navbatda uzoq vaqt turgan boshqa bemorlar, jumladan, keksalar va farzandini yetaklagan ot-onalar bu holatdan norozi bo'lishdi, biroq ko'pchilik bunga e'tiroz bildirishga jur'at etmadi.

Savollar:

1. Bu vaziyatda korrupsiya qanday ko'rinishda namoyon bo'lmoqda?
2. "Minnatdorchilik" bilan poraning nima farqi bor?
3. Nega ayrim odamlar bunday yo'l tutadi?
4. Bu holat boshqa fuqarolarning huquqlariga qanday ta'sir qiladi?
5. Nega jamiyatda bunday holatlar ko'pincha "oddiy hol" deb qaraladi?

6. Agar bu kabi xatti-harakatlar davom etsa, tizim qanday ishlashni boshlaydi?

3-keys. Korrupsiyaga kim aybdor?

Vaziyat:

Shaharda oliy ta'lim muassasasiga kirish jarayonida ayrim abituriyentlar ota-onalari orqali tanish-bilish qilib, "yordam" evaziga o'qishga kirish imkoni borligi haqida eshitib qolishdi. Ayrim ot-onalar bu taklifga rozi bo'lib, vositachilar orqali noqonuniy yo'lni tanladi.

Boshqa abituriyentlar esa faqat o'z bilimiga ishonib, imtihonni mustaqil topshirdi. Natijada ba'zi hollarda tayyorgarligi past bo'lgan abituriyentlar ham talabalikka qabul qilindi.

Savollar:

1. Bu vaziyatdagi korrupsiya uchun kimni aybdor deb hisoblash mumkin: pul taklif qilgan shaxsnimi, olgan shaxsnimi yoki vositachinimi?
2. Nega korrupsiya aksariyat hollarda ikki tomonlama jarayon hisoblanadi?
3. Ota-onaning bu qarori farzandining kelajagiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
4. Agar jamiyatda ko'pchilik shu yo'lni tanlasa, ta'lim tizimi qanday ahvolga tushadi?
5. Korrupsiyani faqat jazolash orqali yo'q qilib bo'ladimi yoki boshqa omillar ham muhimmi?

4-holat. Korrupsiya/poraxo'rlik oqibatlari

Vaziyat:

Shaharda qurilgan yangi ko'prik qisqa muddat ichida yaroqsiz holga kelib qoldi. Tekshiruvlar natijasida qurilish jarayonida sifatsiz materiallar ishlatilgani va ayrim mablag'lar noqonuniy o'zlashtirilgani aniqlandi.

Natijada ko'prikdan foydalanish xavfli bo'lib, transport harakati cheklandi va aholi uchun qo'shimcha noqulayliklar yuzaga keldi.

Savollar:

1. Bu vaziyatda korrupsiya qanday oqibatlarga olib keldi?
2. Korrupsiya nega nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy xavf ham tug'diradi?
3. Bunday holatda oddiy fuqarolar qanday zarar ko'rdi?
4. Agar korrupsiya qurilish, tibbiyot yoki ta'lim sohasida yuz bersa, buning oqibatlari qanday bo'lishi mumkin?
5. Nega korrupsiya uzoq muddatli ishonchsizlikka sabab bo'ladi?
6. Ushbu holatning oldini olish uchun qanday tizimli choralar ko'rish zarur?